

IRIS FIGUEROLA I PUJOL
JOAN ESTEVA DE SAGRERA
ESTILITA ESPINOSA

ELS METGES DE SANITAT DE BARCELONA I EL CONTROL
DE QUALITAT DELS ALIMENTS (s. XVIII)

IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Poblet, 7-9 de juny de 1985
Actes, Vol. III

L'Edicte de Sanitat i el d'Addició publicats el 1721 (1) recolliren totes les disposicions sanitàries dictades al país des que es van rebre al Principat notícies certes de la gravetat de les malalties epidèmiques de Marsella i de la Provença (2).

Aquests dos textos, així com el que regulava el nou règim municipal (3), contemplaven les dramàtiques conseqüències que podrien derivar-se de l'aïllament comercial imposat per necessitats sanitàries. Les autoritats havien de protegir al país del contagi i així mateix abastir adequadament de queviures a la població.

Disposaven per aquesta tasca de la formació de dipòsits de gra dependents dels ajuntaments de les respectives poblacions.

L'Edicte manava que els ajuntaments deixessin a la Junta de Sanitat formada les funcions de control del gra i dels queviures. Havien de realitzar "un pronto, y riguroso" examen del gra panificable, exposat com estava a la "corrupció", donat que el pa era "el alimento de que particularmente se mantienen los pobres".

El període estudiat abraça de 1720 a 1800. Catalunya s'abastia de blat arribat principalment de França, de Llevant i també d'Àfrica, mentre que els països no-europeus proporcionaven al Principat diverses varietats de peix salat: bacallà, arengades i peixopalo. Des de les pastures franceses era transportat al país el bestiar oví i boví que suplia l'exigu bestiar autòcton. Entre les nombroses responsabilitats que requeren sobre els metges de Sanitat (4) destaca la d'assessorar a la junta de Sanitat en tot el que feia referència a la qualitat dels productes destinats a l'alimentació comercialitzats a Barcelona (5), inclosa la supervisió dels exàmens d'aliments practicats pels metges d'altres ports habilitats per Sanitat (6).

Les autoritats sanitàries ordenaven la realització d'exàmens d'aliments sols en aquells casos conflictius (7), i en cap moment s'exercí el control sistemàtic de la seva qualitat. El procediment utilitzat pels metges de Sanitat al llarg del període estudiat, no es diferenciava en absolut dels mètodes empírics emprats pels experts dels gremis que manipulaven i comercialitzaven els comestibles. Els facultatius de Sanitat aportaven gairebé exclusivament el seu bon criteri, demostrat en la resolució de diversos problemes sanitaris. Els informes redactats pels metges en relació a la qualitat dels aliments demostren, tant en la seva forma com en el seu fons, la manca de coneixements tècnics adequats per a la realització d'aquesta tasca.(8)

La primera intervenció dels metges registrada als Fons de Sanitat es refereix a una partida de vi. Efectivament, el mes de març de 1721, quan el Principat es trobava encara sota l'amenaça de la pesta de Marsella, la Junta de Sanitat de Barcelona designava a tres metges: Francesc Fontllonga, Joan Steva i Escardó i Geroni Badia (9) per què opinessin sobre els efectes negatius que, segons el parer dels metges de Puigcerdà Jaume Bairri, Pere Pons i Miquel Bernades, produïa el

vi de Catalunya -de baixa graduació- en ser ingerit pels habitants de zones molt fredes de la Cerdanya. Que el vi venut al Principat era de mala qualitat ho demostra l'ordre donada, quatre mesos després, per la Junta de Sanitat, per què es procedís al seu examen, especialment el dipositat a les tavernes, doncs s'havien rebut varies queixes dels taverners de Barcelona (10). Pocs dies després Sanitat prohibia la distribució del vi dels "Reales Almacenes" (11) que havia estat "analitzat" per "gente entenedida" que confirmaren la seva pèssima qualitat. A pesar de començar amb l'examen del vi, la major part dels peritatges realitzats pels metges foren sobre la qualitat del gra i farina arribats al Principat fonamentalment per via marítima.

Fins mitjans del segle XVIII són molt pocs els informes fets pels metges de Sanitat, si bé existeixen nombrosos documents que acrediten el control realitzat, principalment en el període estudiat, pels prohoms dels gremis.

Els Fons consultats demostren els problemes de transport i conservació de productes alimentaris característics de l'època que, en una societat econòmicament feble, feia que els aliments fossin aprofitats fins al límit de l'acceptació. Així, el maig de 1727 (12) el Marquès de Risbourg, aleshores "Capitán General" de Catalunya(13) ordenava destruir una càrrega d'arengades en mal estat, per impedir que els seus propietaris, per no perdre els diners, la destinessin a l'alimentació de mariners. Per assegurar-se de la destrucció, Risbourg sol·licita que se li remetí testimoni escrit de l'acte.

El juliol de 1733 arribava al port de Barcelona una embarcació "con una carga de trigo tan corrupta que su vapor mató tres marineros" (14). Risbourg prohibeix la seva admissió a tots els ports del Principat.

No només els comerciants especulaven i venien aliments en mal estat, les autoritats utilitzaven per l'abastiment públic aliments considerats pels seus propis facultatius com a no aptes per al consum humà.

Els Fons de Sanitat ens mostren, des del punt de vista del control alimentari, dos períodes clarament diferenciats, tant en relació a la freqüència amb què s'efectuaven els controls com amb el tipus de queviures examinats.

Es distingeix un primer període que va des de 1720, data en que comencen els anomenats Fons de Sanitat, fins a mitjans de segle XVIII, concretament fins el 1755. Aquesta primera etapa de l'activitat sanitària-alimentària desenvolupada per la institució a Catalunya està caracteritzada per l'espòròdica intervenció dels metges de Sanitat en els exàmens de queviures, que es troben en mans dels experts comissionats pels gremis. Els escassos informes redactats al llarg d'aquests anys venen signats per Joan Steva i Escardó, Francesc Fontllonga, Geroni Carol (15), J. Pla, F. Aromí i G. Badia (16).

Cal destacar a aquesta primera època de la Sanitat borbònica un perllongat lapsus de temps al llarg del qual els metges de Sanitat no efectuaren informes sobre aliments (17). Efectivament, entre els anys 1734 i 1755 els exàmens dels grans varen ser efectuats pels prohoms o "expertos" representants dels poderosos gremis de revenedors i tractants establerts al principat. A partir de 1755, coincidint amb un moment particularment conflictiu amb greus problemes de desabastiments de gra provocat per males collites i malalties, la Junta de Sanitat inicia una paulatina intervenció que va en augment a mesura que avança el segle XVIII.

Els anys 1754 i 1755 són anys de manca de blat, mancança motivada, entre altres causes, per l'existència de malalties epidèmiques a diversos

països proveïdors de blat (18).

La situació sanitària de Llevant, dels països del nord d'Àfrica i de França, feren necessari tancar els ports del Principat al comerç per a les embarcacions procedents de zones afectades o bé de llocs sospitosos. Aquesta situació va provocar greus desabastiments, així com el notable encariment del preu del blat (19).

Són diversos els metges que van actuar a Sanitat; junt al ja esmentat Joan Steva trobem a Carles Rossell, Bonaventura Milans i Pere Ballescà (20) que examinaren el 1755 "segun reglas de nuestro arte" una partida de farina a la que consideraren "absolutamente nociva a la Salud".

A més dels metges esmentats, en començar la decada dels anys seixanta, dos nous metges actuen a Sanitat; són Josep Fornés i Bonaventura Casals (21), els quals l'any 1762 confirmen la declaració dels prohoms del gremi de forners pel que fa a la qualitat del que anomena "pan de galleta" que se subministrava al Hatzaret de Barcelona.

En alguns cassos els cirurgians de Sanitat col·laboraren en aquestes tasques. Pel febrer de 1757 Pau Barra i Francesc Puig figuren junt als metges en un informe sobre una càrrega de bacallà salvat d'un naufragi (22).

Des del punt de vista de l'agricultura foren també períodes conflictius per ésser de males collites a tot Europa, els anys 1764-1765 en els que es registraren greus crisis de fam (23).

Les dificultats d'abastiment que va patir el Principat queden de manifest si estudiem els documents emesos pels funcionaris de Sanitat sobre una gran partida de farina procedent de l'estat francès que va arribar a Barcelona el setembre de 1764 (24) i que provocà un enfrontament entre el "Capitan General" Marquès de la Mina i l'intendent Felipe Castaño.

Els prohoms del gremi de forners van declarar "Perjudicial" per al consum una part de la càrrega. L'altre part, que era la porció més gran, fou considerada com "de dudosa calidad" i Sanitat va ordenar que s'emmagatzemés i tanqués amb clau prohibint "que no se extraigan los catorce a diez i seis mil quintales" de la farina dubtosa. Alhora el marquès de la Mina ordenava als metges Josep Fornes, Joan Steva, B. Milans i Carles Rossell (25) que examinessin de nou la càrrega, l'intendent Castaños va sol·licitar que assistís al nou reconeixement un comissari de guerra i un dependent de la Provissió (26).

Per aprofitar la farina arribada en males condicions els metges efectuen diversos "experimentos" barrejant, en diverses proporcions, farina dubtosa amb farina de bona qualitat (27) tot comprovant a continuació el resultat segons la qualitat del pa obtingut. Troben finalment una "nova proporció" de farines que dóna un pa que diuen, no pot afectar al públic (28).

En canvi la farina motiu de la discussió en trobar-se emmagatzemada corria el perill de deteriorar-se encara més; el Capità General decideix desfer-se de la major part de la càrrega enviant-la a Mallorca junt amb la descripció exacta de les barreges que hauràn de realitzar per obtenir pa de qualitat acceptable.

Destaca en aquest segon període la gran activitat duta a terme per Sanitat i pels seus facultatius, sobretot l'any 1783. Hi varen contribuir una sèrie de factors entre els quals cal esmentar la presència a diversos països de malalties que alteraven el comerç ordinari i l'aparició a Catalunya d'una curta però intensa epidèmia que va afectar al bestiar, especialment al bestiar porcí, boví i la cavallerissa (29).

Aquesta situació va motivar la intervenció directa dels metges de Sanitat per tal de supervisar la qualitat sanitària de les carns de consum. Cal destacar que al llarg de l'any 1783 els facultatius van examinar i informar sobre la qualitat del cacau, de la xocolata, bacallà, arròs, blat, formatges i mantegues.

En relació als facultatius que varen intervenir a Sanitat en aquest segon període hem de dir que l'any 1766 integren l'equip de metges de sanitat Rafael Steva i Carles Rosell. Ja el 1771 trobem informes signats - pel mateix Rafael Steva i Mas, Pau Balmas i Lluís Prats (30); aquests tres facultatius van formar un equip de treball que va desenvolupar a Barcelona una llarga i interessant tasca sanitària que va contribuir sens dubte a què aquest període fos el més fecund dels ací ressenyats.

En finalitzar el segle XVIII trobem actuant en el control d'aliments, al costat dels metges ja esmentats, a Rafael Steva i Cebrià, a Vicenç Grasset i Llorenç Grasset.

NOTES BIBLIOGRAFQUES

- 1.- "Edicto General comprehensivo de todas las reales Provisiones y de los Edictos, instrucciones y Providencias Generales". Barcelona 1721.
- 2.- BIRABEN, Jean-Noël: "Les Hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens", Paris 1875, I, 233-235.
- 3.- Reial Cèdula, 16 de setembre de 1718.
- 4.- FIGUEROLA I PUJOL, Iris: "Iniciación al estudio de la sanidad en Catalunya", Barcelona 1982, Tesi Doctoral; Figuerola i Pujol, Iris i Esteve de Sagrera, Juan: "La Salud Pública en Cataluña (1720-1800)". Bol.Soc.Esp.Hist.Farm. XXXIII (132) 199-218 (1982); Figuerola i Pujol, Iris y Esteve de Sagrera, Juan: "Repercusión sanitaria del inicio de la industrialización de Cataluña" en "Concepción Rof Carballo profesora de Historia de la Farmacia", Barcelona 1984; Figuerola, Iris i Esteve de Sagrera, Juan: "La epidemia de sudatoria militar en Francia y su repercusión en Catalunya" (1781-1782)", en "José Luis Gómez Caamaño", Barcelona 1980, 83-101; Jordi, Ramon: "Notas históricas sobre alteraciones y control de alimentos" Bol.Soc.Circ.Farm. (94) 41-47 (1977).
- 5.- FIGUEROLA I PUJOL, Iris: "Iniciación al estudio de la Sanidad en Catalunya (1720-1800)", Barcelona 1982, Tesi Doctoral, 20-32, Casamitjana, Núria: "Un segle de la sanitat a Barcelona (1721-1820)", Barcelona 1983, tesi doctoral, 27-33.
- 6.- FIGUEROLA, iris, loc. cit. a (5), Pág. 31.
- 7.- CASAMITJANA, Núria. loc. cit a (5), pàg. 28.
- 8.- AHMB, Sanidad, ordenes y Oficios, 9, 48.
- 9.- AHMB, Sanidad, informes y Representaciones, 1, 31.
- 10.- AHMB, Sanidad informes y Representaciones, 1, 75.

- 11.- AHMB, Sanidad, informes y Representaciones, 1, 156.
- 12.- AHMB, Sanidad, ordenes y Oficios, 1, 73.
- 13.- MERCADER, Joan: "Els capitans Generals" Barcelona 1980, pàg.93.
- 14.- AHMB, Sanidad, ordenes y Oficios, 5, 194-195.
- 15.- Loc. Cit. a (9).
- 16.- AHMB, Sanidad, Informes y Representaciones, 2, 303.
- 17.- FIGUEROLA, Iris: loc. cit a (5), pàg. 27-28.
- 18.- Juliol de 1753, "peste en Argel", HMB, Sanidad, Ord. y Of., 7, 265.
setembre de 1753, "peste en Esmirna", AHMB, Sand.Ord.yOf., 7, 294.
gener de 1754, "Enfermedades" a Sicilia " " " 8, 1.
febrer de 1754, "contagio" a Esmirna " " " 8, 2.
" " " "enfermedades epidémicas a Normandia", " 8, 3.
deseembre de 1754, peste a Constantinopla, " " " 8, 267.
- 19.- AHMB, Sanidad, Ordenes y Oficios, 9, 37,23,38,39,44,45,47.
- 20.- AHMB, Sanidad, Ordenes y Oficios, 9, 36,48.
- 21.- AHMB, Sanidad, Ordenes y Oficios, 11, 156.
- 22.- AHMB, Sanidad, Ordenes y Oficios, 10, 6.
- 23.- RIERA I TUÉBOLS, Santiago: "Ciència i Tècnica a la Il·lustració: Francesc Salvà i Campillo (1751-1828)", Barcelona 1985, pàg. 124.
- 24.- AHMB, Sanidad, Ordenes y Oficios, 11, 322,324,325.
- 25.- AHMB, Sanidad, Ordenes y Oficios, 11, 326.
- 26.- AHMB, Sanidad, Ordenes y Oficios, 11, 329.
- 27.- AHMB, Sanidad, Informes y Representaciones, 11, 53,55.
- 28.- AHMB, Sanidad, Informes y Representaciones, 11, 57.
" " " " , Ordenes y Oficios, 11, 331.
- 29.- FIGUEROLA, Iris; ESTEVA DE SAGRERA, Juan; ESPINOSA, Estilita: "Los médicos de Sanidad y el control veterinario en Catalunya" en "Congreso Esp. de Historia de la Farmacia. Castellón", mayo de 1984.
- 30.- FIGUEROLA, Iris; ESTEVA, Juan: "Rafael Steva, Pablo Balmas y Luis Prats y el Control médico-farmacéutico en Barcelona (1771-1781) en "Jesús Isamat Vila", Barcelona 1979, 53-79.